

Engelli Bireyler İçin Kentsel Tarihî Alanlarda Erişilebilirliği Arttırmaya Yönelik Peyzaj Tasarım Yaklaşımları: Göbeklitepe Ören Yeri (Şanlıurfa) Örneği

Necmettin GÜR¹, Özgür KAHRAMAN^{2*}

¹*Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye*

²*Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye*

Geliş: 07.01.2024, Kabul: 07.03.2024, Yayınlanma: 30.06.2024

ÖZ

Engellilik, bir etkinliğin veya fiilin gerçekleştirilmesi için bireyin herhangi bir yönden kısıtlanmış olması durumudur. Kentsel yaşam içerisinde toplumun bütün bireylerinin kamusal veya özel tüm yapı ve alanlara eşit derecede ulaşabilir ve erişebilir olması gerekir. Aynı zamanda kentsel yaşamın önemli birer parçası olan tarihî alanlar da tıpkı kentsel diğer alanlar gibi ulaşılabilir ve erişilebilir olması gerekmektedir. Bundan dolayı kentsel tarihî alanların peyzaj tasarım ve planlamalarında engelsiz peyzaj yaklaşımları ve erişilebilirlik temel esası benimsenmelidir. Bu çalışmada engelli bireyler için kentsel tarihî alanlarda erişilebilirliğini arttırmaya yönelik peyzaj tasarım yaklaşımları sunmak amaçlanmıştır. Amaca yönelik olarak da Göbeklitepe Ören Yeri örnek alan seçilmiş ve engelsiz peyzaj yaklaşımları ve erişilebilirlik açısından incelemiştir. Literatür taraması ile engelsiz peyzaj yaklaşımları ve erişilebilirliğin sağlanması için gerekli standartlar belirlenmiştir. Daha sonrasında ören yeri alanı belirlenen standartlar çerçevesinde yürüyüş yolları ve zemin elemanları, hissedilebilir yürüme yüzeyleri, rampalar, merdivenler, aydınlatma elemanları, oturma elemanları, işaret-bilgilendirme araçları ve çöp kutuları, bitkisel materyal başlıkları altında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Değerlendirme ve incelemelerin ardından ören yerinin GZFT (SWOT) analizi yapılmış ve sonuç olarak alanın erişilebilirlik ve engelsiz peyzaj yaklaşımları açısından önemli derecede eksikliklerinin bulunduğu ve bu noktada önlem ve düzeltmelere ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir. Alan üzerinde belirlenen eksiklikler ve düzeltme ihtiyaçları belirlendikten sonra alan için önlemler sıralanmış, tarihî alanlar için de engelsiz peyzaj yaklaşımları ve erişilebilirlik adına önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engelli; Erişilebilirlik; Engelsiz Peyzaj Tasarımı; Göbeklitepe; Şanlıurfa

Landscape Design Approaches to Increase Accessibility in Urban Historic Areas for Disabled Individuals: The Case of Göbeklitepe Ruins (Şanlıurfa)

ABSTRACT

Disability is a condition in which an individual is restricted in any way for the realization of an activity or act. In urban life, all members of the society should be equally accessible and accessible to all public or private buildings and areas. At the same time, historical areas, which are an important part of urban life, should be accessible and accessible just like other urban areas. Therefore, barrier-free landscape approaches and accessibility should be adopted in landscape design and planning of urban historical areas. In this study,

it is aimed to present landscape design approaches to increase accessibility in urban historical areas for disabled individuals. For this purpose, Göbeklitepe Ruins was selected as a sample area and analysed in terms of barrier-free landscape approaches and accessibility. The standards required for barrier-free landscape approaches and accessibility were determined through literature review. Afterwards, the archaeological site area was evaluated separately under the headings of walkways and ground elements, sensible walking surfaces, ramps, stairs, lighting elements, seating elements, sign-information tools and garbage bins, vegetative material within the framework of the determined standards. After the evaluations and examinations, a SWOT analysis of the archaeological site was made and as a result, it was determined that the site has significant deficiencies in terms of accessibility and barrier-free landscape approaches and needs measures and corrections at this point. After the deficiencies and correction needs were determined, measures were listed for the site and suggestions were made for barrier-free landscape approaches and accessibility for historical sites.

Keywords: Disability; Accessibility; Barrier-Free Landscape Design; Göbeklitepe; Şanlıurfa

1. GİRİŞ

Engellik, insanların doğuştan gelen veya sonradan edinilen herhangi bir nedene bağlı bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesiyle ortaya çıkan ve yaşamsal etkinliklerini yerine getirmesini sınırlandıran kısıtlılıklar olarak tanımlanabilir (Işık Afacan, 2023). Engellik durumu ve engelli sınıflandırması vücuttaki engelden ve diğer nedenlerden kaynaklı olarak çeşitlilik gösterebilir. Bunlar; görme engelli, bedensel (ortopedik) engelli, işitme engelli, dil ve konuşma engelli, zihinsel engelli ve diğer engelli (sürekli bakım ve tedaviye ihtiyaç duyan, yaşlılar, hamileler ve geçici engelliler) şeklinde 6 ayrı başlıkta sınıflandırılabilir (Kuru Aktürk ve Ekim, 2023). Kentsel yaşam içerisinde engelli olarak sınıflandırılan insanlar sosyal hayata veya mekân kullanımına uyum sağlamakta zorluk yaşayabilirler. Bu tarz zorlukların yaşanmaması ve toplumun bütün bireylerinin kentsel yaşamda eşit derecede yaşayabilmesi için erişilebilirlik tanımı karşımıza çıkmaktadır. Erişilebilirlik, fiziki açıdan bakıldığında toplumun tüm bireylerinin başkalarının yardımı olmadan toplumsal yaşama dahil olabilmeleri, güvenli olarak kamusal alanlara ve kamu hizmetlerine ulaşabilmeleri şeklinde tanımlanabilir (Marín-Nicolás ve Sáez-Pérez, 2022). Kentsel alanlarda engelli bireylerin toplumun tüm kesimleri ile bu alanların tamamına erişilebilirliğinin eşit olması gerekmektedir. Bu nedenle kentsel alanlarda engelsiz peyzaj tasarım yaklaşımlarına ve erişilebilirliğine son derece önem verilmesi gerekir (Koç ve Koç, 2022). Kentsel alanlardaki farklı kullanım alanlarında erişilebilirlik, ulaşılabilirlik ve engelsiz peyzaj yaklaşımları adına dünyada yoğun çalışmalar olduğu görülmektedir. Feyzioğlu (2012) bedensel engellilere yönelik kentsel peyzaj tasarım ilkeleri ışığında Ankara ili Kızılay meydanı ve ilişkili caddelerini engelsiz peyzaj tasarım standartları ve peyzaj tasarım ilkeleri doğrultusunda incelemiştir. Çalışmasında yaya kullanımında yaya yolu genişlikleri ve kaldırım yüksekliklerinin standartlara uymadığını, hissedilebilir yürüme yüzeylerinin yetersizliğini ve otobüs duraklarındaki engelliler için yükseltilmiş platformların olmadığını belirlemiş ve bu konuda öneriler getirmiştir. Çetinkale Demirkan (2019) engelsiz çocuk oyun alanlarının engelli çocuklar tarafından kullanılabilirliğini araştırdığı çalışmada; Ankara ve Adana illerinin farklı ilçelerinde yer alan 4 farklı çocuk oyun parkını incelemiştir. Engelsiz park kavramı altında yapılan bu parkların inceleme kriterleri dahilinde yetersiz olduğunu ifade etmiş ve gerekli iyileştirmeler için önermelerde bulunmuştur. Çocuk oyun alanlarının, çocukların gelişim dönemlerinde önemli rol oynadığını ve gerek fiziksel gerekse psikolojik açıdan etkin olduklarını belirtmiştir. Tüm peyzaj alanlarında olduğu gibi yaş veya cinsiyet fark etmeksizin engelli bireylerin bu tarz alanlardan eşit derecede yararlanmasının toplumsal eşitliğin temelini oluşturduğundan bahsetmiştir. Özkaraca ve İnceoğlu (2021) erişilebilirlik standartları dahilinde Düzce Üniversitesi merkez kampüsünü değerlendirdikleri çalışmada rampa ve merdiven tırabzanları, yapı girişleri, işaret ve yönlendirme elemanları gibi alanlardaki eksiklikleri tespit etmişler ve bunların giderilebilmesi için erişilebilirlik planı hazırlayarak, önerilerde bulunmuşlardır. Kentsel alanlardaki farklı kullanım alanlarında

erişilebilirlik, ulaşılabilirlik ve engelsiz peyzaj yaklaşımları adına yapılan bu çalışmalara karşın kentsel tarihî alanlar için aynı derece yoğun çalışmaların söz konusu olmadığı görülmektedir (Kejanlı vd., 2023). Kentsel yaşam içerisinde yer alan ve tarihî öneme sahip sit alanları, ören yerleri ve doğal alanlar geçmişten günümüze dek gelen süreçte önemli bilgi, kültür ve gelenek aktarımı sağlayan yapılardır. Bu tarz alanlar etkili birer turizm alanı olması yanında kent yaşamının da bir parçasıdır Kentlerin bir parçası olan tarihî alanlar turizm açısından çok önemlidir. Tarihî alanlar kent içi istihdamın artırılması ve turist sirkülasyonunun geliştirilmesi yönünden ekonomiye ciddi katkılar sunmaktadır. Kentsel tarihî alanların peyzaj düzenlemelerinde engelsiz peyzaj düzenlemeleri ve erişilebilirliğinin uygun yapılması alan ziyaretleri yönünden toplumsal eşitlik sağlarken, ziyaretçi sayısında da artış sağlayabilir. Aynı zamanda tarihî turizm alanlarının kalitesi de artırılabilir (Gür ve Erduran Nemutlu, 2021).

Bu çalışma engelli bireyler için kentsel tarihî alanlarda erişilebilirliğini arttırmaya yönelik peyzaj tasarım yaklaşımları sunmak amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda Göbeklitepe Ören Yeri erişilebilirlik ve engelsiz peyzaj yaklaşımları adına belirlenen standartlar ölçeğinde incelenmiş ve eksiklikleri belirlenmiştir. Örnek alan üzerinden tarihî alanlarda erişilebilirliği arttırmaya ve engelsiz peyzaj yaklaşımlarını geliştirmeye yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Şanlıurfa; Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde yer alan, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin illeri ve Suriye ile komşu, tarım alanları ve tarihî mekânları ile önemli tarım ve turizm merkezi kentlerden birisidir (Şekil 1) (Yurddaş, 2022). Kent sınırları içerisinde yer alan Göbeklitepe Ören Yeri tarihî alanı çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 1: Şanlıurfa kent merkezi (Google Earth Pro'dan değiştirilerek, 2023; Vikipedi, 2023a; Vikipedi, 2023b; Vikipedi, 2023c)

Şekil 2: Çalışma alanı Göbeklitepe Ören Yeri (Google Earth Pro'dan değiştirilerek, 2023)

Göbeklitepe Ören Yeri; Şanlıurfa ilinin Haliliye merkez ilçesine bağlı Örencik köyü yakınlarında ve deniz seviyesinden yüksekliği 732 m'dir. Göbeklitepe arkeolojik kalıntıları da bu alanda yer almaktadır. Göbeklitepe, geçmişi 12000 yıl öncesine dayanan ve avcı-toplayıcı insanlar tarafından inşa edilmiş bir tapınak olarak tanımlanmaktadır. Göbeklitepe yapı olarak açıklığı 10 ila 30 metre arasında değişen ve toplamda 20 adet dairesel yapıdan oluşmaktadır. Bu dairesel yapıları ilginç kılan özelliği ise çeşitli hayvan ve soyut kavramların yer aldığı kabartmaların olduğu T şekilli sütunlarıdır. Sütunlar dairesel alanların merkezinde iki adet olacak şekilde yaklaşık 200 kadardır (Şekil 3) (Özalp, 2016).

Şekil 3: Göbeklitepe arkeolojik kalıntıları (Orijinal, 2023)

Çalışmanın üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada peyzaj tasarım alanlarında engelsiz tasarım ve erişilebilirlik ile ilgili gerekli standartlar ve uyulması gereken yönergeler için tezler, kitaplar, makaleler, projeler vb. literatür kaynakları taranmıştır. Literatür taraması sonucunda farklı başlıklar altında gerekli tasarım standartları belirlenmiş ve listelenmiştir. İnceleme başlıkları ve standartlar için kullanılan literatür kaynakları Çizelge 1’de belirtilmiştir.

Çizelge 1. Engelsiz peyzaj tasarımları ve erişilebilirlik için inceleme başlıkları ve standartlar için kullanılan literatür.

İnceleme Başlıkları	Standart Kaynakları
Yürüyüş Yolu ve Zemin Elemanları	<ul style="list-style-type: none">• TSE-12579, 1999• Yüce Eşkil, 2011• Arslan, 2020
Hissedilebilir Yürüme Yüzeyleri	<ul style="list-style-type: none">• Koç, 2021• Bolat, 2022• Çakar, 2022
Rampalar	<ul style="list-style-type: none">• TSE-9111, 2011• Alkan Meşhur, 2013• Türkyılmaz ve İskender, 2018• Kamer Aksoy ve Köşe, 2022
Merdivenler	<ul style="list-style-type: none">• TSE-9111, 2011• Koç, 2020• Topraklı, 2020
Aydınlatma Elemanları	<ul style="list-style-type: none">• TCASB, 2011• Öter, 2018• Gülgün Aslan ve Ünal Ankaya, 2020
Oturma Elemanları	<ul style="list-style-type: none">• TCASB, 2011• TSE-7941, 2012• Olgun, 2019
İşaret-Bilgilendirme Araçları ve Çöp Kutuları	<ul style="list-style-type: none">• Mankan, 2019• Pouya, 2022
Bitki Materyali	<ul style="list-style-type: none">• Yılmaz vd., 2013• Çelik vd., 2015• Öter, 2018

İkinci aşamada, arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanları yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Arazi çalışması sırasında literatür taraması ile belirlenen standart ve yönergeler alandaki her bir birim ile karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Karşılaştırma sonrasında standartlara uymayan ve erişilebilirliği kısıtlayan canlı veya cansız materyaller listelenmiştir.

Üçüncü ve son aşamada ise alan için tasarımsal açıdan GZFT (SWOT) analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları ve alanda belirlenen eksiklikler göz önüne alınarak örnek alan da dâhil olmak üzere tarihi alanlarda erişilebilirlik ve engelsiz peyzaj tasarımları için önerilerde bulunulmuştur.

3. BULGULAR

Çalışma ilk aşamasında peyzaj alanlarında, uygulama, tasarım ve planlamalarında erişebilirlik ve engelsiz yaklaşımlar için Türkiye’deki ilgili yönetmelik ve standartlar literatür taraması sonucu belirlenmiştir. İlgili standartlar; yürüyüş yolu ve zemin elemanları, hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri, rampalar, merdiven uygulamaları, aydınlatma elemanları, oturma elemanları, işaret-bilgilendirme araçları ve çöp kutuları, bitki materyalleri açısından ayrı ayrı başlıklar altında listelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3.1. Yürüyüş yolu ve zemin elemanları:

Literatür taraması sonucunda yürüyüş yolları ve zemin elemanları kullanımları ile ilgili ülkemizde uyulması gereken standartlar belirlenmiş ve listelenmiştir. Bu standartlar şu şekilde sıralanmaktadır;

- Yürüyüş yolları ve kaldırımlar 200 cm ve 300 cm arasında olmalıdır.
- Tüm zemin kaplama malzemeleri düz, sabit ve dayanıklı olmalıdır. Ayrıca ıslaklık ve kuruluk durumunda zemin kaplaması kaydırmamalı, ışığı yansıtılmamalı ve hareket kabiliyetini zorlaştırmamalıdır. Eğer parçalı yapıda zemin malzemesi kullanılacaksa derz aralıkları 0.5 cm’den küçük olmalıdır.
- Zemin ile bütünleşik olan ızgara, rögar kapağı gibi alt yapı elemanları; zemin seviyesi ile kot farkı oluşturmamalıdır. Yağmur suları için kullanılan ızgaraların ise ızgara açıklığı 13 mm’yi geçmemelidir.
- Yürüyüş yollarında görme engelli kullanıcılar için yönlendirme amaçlı en az 3 cm yüksekliğinde bordürler kullanılmalıdır.
- Zemin kaplama malzemelerinde veya zemin kot düzeyindeki değişiklikleri belirtmek amacıyla bu tür alanlara yaklaşırken, kaplama malzemelerinde doku değişikliği yapılarak özellikle görme engelli kullanıcılar için uyarıcı hale getirilmelidir.

Zemin elemanları standartları dikkate alınarak Göbeklitepe Ören Yeri incelendiğinde, alandaki yürüyüş yolları ve kaldırımlar standartlara uygun genişliktedir. Ancak zemin kaplamalarında kullanılan malzemelerin tamamı düz yapıya sahip değildir. Ören yeri alanında 8 farklı zemin kaplama materyali kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen zemin kaplama materyalleri Şekil 4’te belirtilmiştir.

Şekil 4: Göbeklitepe Ören Yeri'nde tespit edilen zemin kaplama malzemeleri. A) Ahşap travers, B) Asfalt beton, C) Bitümlü sıcak zemin asfalt, D) Geçmeli ahşap, E) Kesme parke taşı, F) Mıdır, G) Microsurfing asfalt, H) Sarı renkli mermer (Gür ve Sağlık, 2024)

Ahşap travers, geçmeli ahşap ve kesme parke taşı zeminler düz yüzeye sahip olmayan zeminlerdir ve bunların içinde sadece geçmeli ahşap zemin standartlarda belirtilen standart derz aralıklarına uygun yapıdadır. Özellikle kesme parke taşı ve ahşap travers zemin kaplamaları standartlara uygun olmamasına rağmen alanda çok sıklıkla kullanıldığı gözle çarpmaktadır. Diğer düz yüzeye sahip zemin kaplama materyallerinden sadece sarı renkli mermer zemin yağışlı zamanlarda kayganlık riskinden dolayı standartlara uygun değildir. Alandaki yağmur suyu drenajı yol ve kaldırım kenarlarındaki bordürler, rögar kapakları ve zeminle bütünleşik ızgara yapıları ile sağlanmaktadır. Tüm drenaj elemanları zemin seviyesi kota sahip olduklarından dolayı standartlara bu yönden uymaktadır. Ancak yağmur suları için kullanılan ızgaraların ızgara açıklıkları 13 mm'yi geçmekte ve standartlara uymamaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Izgara açıklığı ile standartlara uymayan yağmur suyu drenaj ızgaraları (Orijinal, 2023)

Zemin kaplama malzemelerinde veya zemin kot düzeyindeki değişikliklerin standartlara uygun şekilde olduğu belirlenmiştir.

3.2. Hissedilebilir yürüme yüzeyleri:

Hissedilebilir yürüme yüzeyleri kullanımları ile ilgili ülkemizde uyulması gereken standartlar belirlenmiş ve listelenmiştir. Bu standartlar şu şekilde sıralanmaktadır;

- Öncelikli olarak hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri yerine, gerekli koşulların sağlanması halinde bordür taşı kullanılarak takip ve yönlendirme sağlanmalıdır.
- Türkiye’de hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri standartlarında uyarıcı ve kılavuz yüzey olmak üzere iki tip yüzey belirtilmiştir.
 - Kılavuz yüzey; yürüyüş doğrultusunu belirtmek veya iki nokta arasındaki yönlendirmeyi sağlamak amacıyla kullanılır. 30x60 cm ölçülerindedir. Kılavuz çıkıntıları 4-5 mm yüksekliğindedir. Kılavuz yüzeyler ızgara gibi yatayda; tabela, direk, kolon gibi alanlar ile kesintiye uğramamalıdır. Mümkün olan en kısa güzergâh kullanılmalıdır.
 - Uyarıcı yüzey; yalnızca belirli bir karar noktası veya tehlikeye dikkat çekmek için kullanılmalıdır. Uyarıcı yüzeylerin noktasal çıkıntıları 4-5 mm yüksekliğinde olmalıdır. Rampa başlangıcı ve bitişlerinde hissedilebilir yürüme yüzeyi işareti kullanılmamalıdır. Merdivenlerde de merdiven başlangıcı ve bitiminde kullanılmalıdır. Uyarıcı yüzey, merdivenlerin başlangıç noktasından 30 cm önce, sonrasında ise 60 cm derinliğinde olmalıdır. Sahanlıklarda ise derinliği 210 cm’den fazla olanlarında kullanılmalıdır.

Göbeklitepe Ören Yeri alanında hissedilebilir yürüme yüzeyi açısından hiçbir zemin yapısının olmadığı görülmüştür. Bu noktada alanın çok büyük eksikliği olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Rampalar:

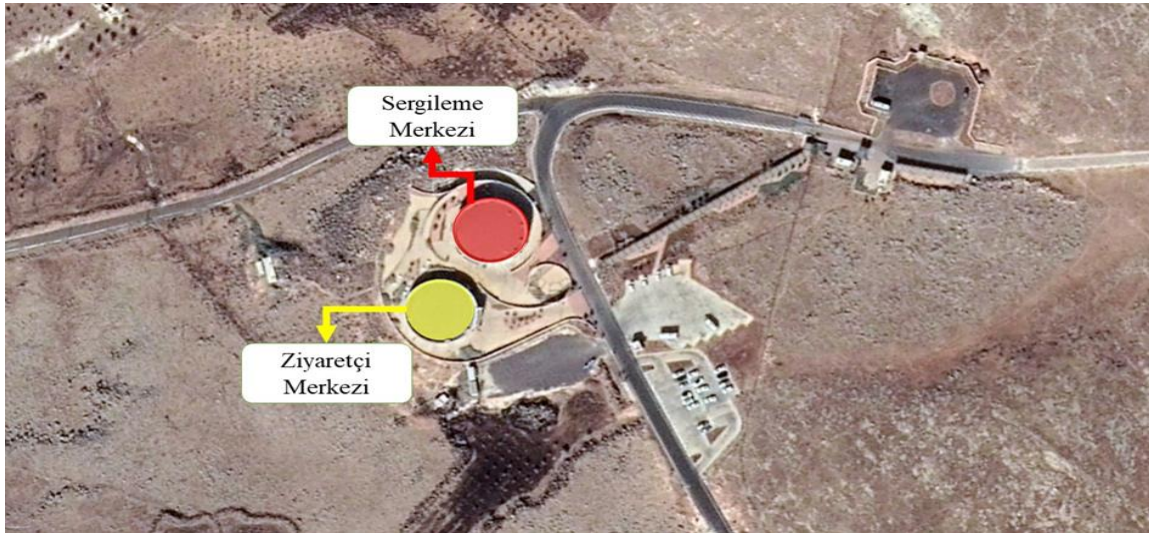
Rampalar ve rampa kullanımları ile ilgili ülkemizde uyulması gereken standartlar belirlenmiş ve listelenmiştir. Bu standartlar şu şekilde sıralanmaktadır;

- Bir alanda iki veya daha fazla zemin arasında 13 mm’den fazla kot farkı için rampa uygulaması yapılmalıdır.
- 15 cm ve aşağısındaki yükseklik için eğim en fazla %8, 16 cm ve 50 cm arasındaki yüksekliklerde en fazla %7, 51 cm ve 100 cm arasındaki yükseklikte %6 ve 101 cm üzerindeki yüksekliklerde eğim en fazla %5 olmalıdır.
- Rampalarda net genişlik; Koruma bordürü ve tirabzan gibi donanımları hariç en az 100 cm ölçüsünde olmalıdır. Rampaların başında ve sonlarında 150x150 cm hareket alanı olmalıdır. Rampalarda, rampa uzunluğunun 9 mm’nin üzerinde olması halinde dinlenme sahanlığı

bulunmalıdır. Dinlenme sahanlığı en az 250 cm ölçüsünde olmalıdır ve bu sahanlıkta bir bank bulunmalıdır.

- Rampalarda ve sahanlıkların kenarlarında koruma bulunmuyorsa, en az 5 cm yükseklikte bordür uygulaması yapılması gerekir.
- Rampa uzunluğunun 2 m'den fazla olması veya rampa ile aşılacak yüksekliğin 15 cm'den fazla olması durumlarında ise rampanın her iki tarafında korkuluk bulunmalıdır. Korkuluk kullanılmayacaksa, korkuluk gerektirmeyecek şekilde duvar veya parapet bulunmalıdır.
- Rampalardan her iki tarafında 90 cm yüksekliğinde birinci düzey ve 70cm yüksekliğinde ikinci düzey küpeşte yer almalıdır. Rampalardaki küpeşte 30 cm önce başlamalı ve rampa bitiminden 30 cm sonrasına kadar devam etmelidir.
- Az görme yetisine sahip engelli bireyler için korkuluklar veya küpeştelerin rengi bulunduğu yüzeyin renginden zıt olacak şekilde farklı olmalıdır.

Ören yeri alanında yüksek derece eğimli bölgelerin bulunmadığı ve peyzaj düzenlemesi yapılmış ziyarete açık alanlarda da rampaya ihtiyaç duyulacak derece kot farklarının çok olmadığı görülmüştür. Fakat bu durum ören yeri alanında rampa uygulaması yapılmasının gerekli olduğu alanların da olmadığı anlamına gelmemektedir. Ören yeri alanının girişinde iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan birisi ziyaretçi merkezi binası diğeri ise sergileme merkezi binasıdır (Şekil 6).

Şekil 6: Ören yeri alanı girişindeki Ziyaretçi ve Sergileme Merkezi yapıları

Ziyaretçi merkezi girişi ile diğer ulaşım aksları arasında standartlarda rampa yapılmasını gerektirecek yükseklikte kot farkı bulunmadığından bu alanda rampa uygulaması bulunmamaktadır. Ziyaretçi merkezi yapısı ile sergileme merkezi yapısı arasında kot farkı bulunmaktadır. Sergileme merkezi kot olarak daha

yüksekte bulunmakta ve yapıya giriş merdiven ile sağlanmaktadır. Sergileme merkezi binasına girişi sağlayan bölümde rampa uygulamasının yapıldığı tespit edilmiştir. Burada gözlemlenen rampa uygulamasının eğiminin standartlarda belirtilen ölçülere uygun olduğu belirlenmiştir. Ancak rampa uygulamasının kenarlarında koruma ve korkuluk bulunmamaktadır. Standartlarda böyle bir durumda rampa uygulamasında bordür uygulaması bulunması gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen sergileme merkezi önündeki rampa uygulamasında bordür uygulamasının da olmadığı görülmüştür. Ayrıca rampa ve sahanlıklardaki zemin malzemesinin kaygan yapıda olmasına karşı eğimli olan bu yüzeylerde kaymayı engelleyecek yapı ve önlemlerinde olmadığı gözlemlenmiştir (Şekil 7).

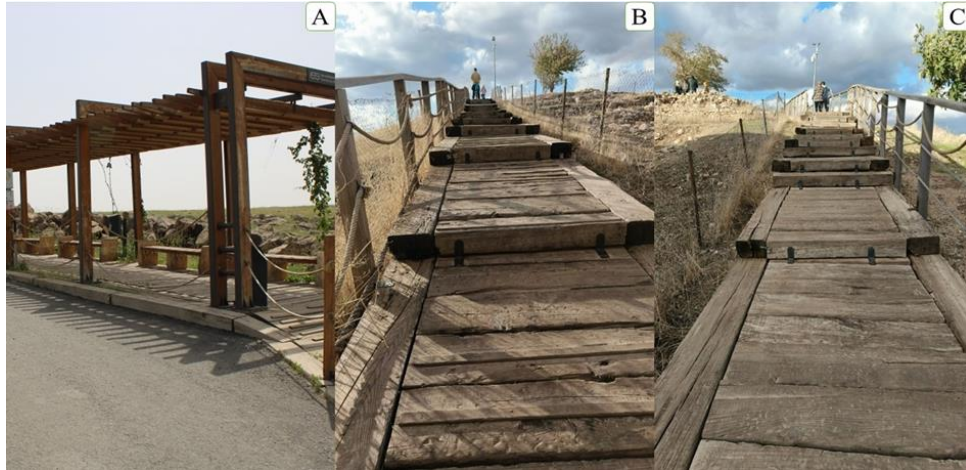
Şekil 7: Sergileme merkezi binası önündeki rampa uygulaması (Orijinal, 2023)

Alanda rampa uygulamasına sahip diğer bir mekân ise Göbeklitepe arkeolojik kalıntılarının bulunduğu alandır. Geçmeli ahşap zemin kaplama malzemesine sahip bu uygulama Tablo 'de belirtilen standartlara uymakta, gerekli korkuluk yapısına sahip ve kaygan özellikte olmayan zemin kaplama malzemesine sahiptir (Şekil 8).

Şekil 8: Göbeklitepe arkeolojik kalıntılarının bulunduğu alandaki rampa uygulaması (Orijinal, 2023)

Arkeolojik kalıntıların bulunduğu alanın da dış çevresini dolaşan sirkülasyonda ihtiyaç duyulmasına karşın rampa uygulaması gözlemlenmemiştir. Bu sirkülasyonda kazı işlemleri devam eden diğer alanlar ve ören yerinde bulunan bir anıt ağaç alanına ulaşılmaktadır ve ören yeri buradan daha geniş açığa sahip bir manzaraya sahiptir. Dolayısıyla bu sirkülasyon ağında da rampa uygulamasının yapılmış olması gerekmektedir. Ayrıca Ören yeri girişindeki sergileme ve ziyaretçi yapıları ile arkeolojik buluntuların bulunduğu alan arasındaki bağlantıyı sağlayan servis güzergahının bekleme alanında da standartlar dahilinde rampa uygulaması yapılması gerekmektedir. Ancak bu alanda da herhangi bir rampa uygulaması bulunmamaktadır (Şekil 9).

Şekil 9: Rampa uygulaması yapılması gereken ama yapılmayan alanlar A) Servis bekleme alanı, B) Arkeolojik buluntu dış çevresi sirkülasyonu C) Arkeolojik buluntu dış çevresi sirkülasyonu (Orijinal, 2023)

3.4. Merdivenler:

Göbeklitepe Ören Yeri yürüyüş yolları ve zemin kaplamaları, hissedilebilir yürüme yüzeyi ve rampa uygulamalarının incelenmesinden sonra merdiven yapıları açısından da incelenmiştir. Merdiven yapıları ve uygulamaları ile ilgili ülkemizde uyulması gereken standartlar belirlenmiş ve listelenmiştir. Bu standartlar şu şekilde sıralanmaktadır;

- Merdivenler yandan yaklaşmayı sağlayabilecek şekilde yürüyüş yönüne dik olacak biçimde tasarlanmalıdır.
- Merdiven uygulamalarında tüm basamakların derinlikleri ve yükseklikleri aynı olmalıdır.
- Dış mekânlardaki merdivenlerde basamak derinliği en az 30 cm basamak yüksekliği ise en fazla 15 cm olmalıdır.
- 180 cm üzerinde kot farklılığı bulunan merdivenlerde 12 basamakta bir sahanlık bulunmalıdır.
- Parklarda uygulanan merdivenlerin genişliği en az 180 cm olmalıdır.
- Merdiven uygulamalarının başlangıcında ve bitiminde görme engelliler için hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri bulunmalıdır.
- Merdivenlerin basamaklarının uçları damlalıksız olmalıdır. Basamak uçlarında, basamak uzunluğu boyunca ve 2.5 cm ene sahip kaydırmaz şerit uygulaması yapılmalıdır.
- Merdiven uygulamalarının her iki tarafında da 90 cm yüksekliğinde birinci düzey ve 70 cm yüksekliğinde ikinci düzey küpeşte bulunmalıdır. Küpeşte tıpkı rampa uygulamalarındaki gibi 30 cm önce başlamalı ve merdiven bitiminden 30cm sonrasına kadar devam etmelidir.
- Az görme yetisine sahip engelliler için korkuluk ve küpeşterin rengi bulunduğu yüzeyin renginden zıt olacak şekilde farklı olmalıdır.

Alandaki tüm merdiven yapıları yaklaşmayı sağlayacak biçimde yürüyüş yoluna dik olacak biçimdedir. Tüm merdivenlerde basamak derinliği en az 30 cm, yüksekliği ise en fazla 15 cm olacak şekilde standart ölçülere uygun biçimdedir. Ören yeri alanındaki merdiven yapılarının basamaklarında sadece sergileme merkezi önündekilerde damlalık bulunmaktadır, geriye kalan merdiven yapılarında damlalık bulunmamakta ve standartlara uygun yapıdadır. Merdivenlerde bulunması gereken kaydırmaz şerit uygulaması da sadece sergileme merkezi binası önündeki merdiven yapısında mevcuttur. Ören yeri alanındaki farklı merdiven yapılarının örnekleri Şekil 10'da belirtilmiştir.

Şekil 10: Ören yeri alanındaki farklı merdiven yapılarının örnekleri A) Amfi tiyatro, B) Arkeolojik buluntu dış çevresi sirkülasyonu, C) Sergileme merkezi binası, D) Arkeolojik buluntu alanı (Orijinal,2023)

Standartlarda belirtilen merdivenlerdeki küpeşte uygulaması standartları sadece arkeolojik buluntu alanı ve arkeolojik buluntu dış çevresi sirkülasyonunda bulunan merdiven yapılarında mevcuttur. Bu alanlardaki merdiven sahip oldukları küpeşte uygulamaları ile standartlara uysa da küpeştelerin az görme yetisine sahip bireyler için zeminden farklı renkte ve yapıda olması gerekliliği yönünden standartlara uygun değildir. Tüm ören yeri alanındaki merdiven yapılarının hiçbirinin başlangıç ve bitişinde hissedilebilir yürüme yüzeyi bulunmamaktadır.

3.5. Aydınlatma elemanları:

Aydınlatma elemanlarının yapısal ve kullanım standartları literatür taraması ile belirlenmiştir. Belirlenen standartlar;

- Aydınlatma elemanları yürüyüş yolu ve kaldırımlarda genişlik ve hareket alanını kısıtlamadan geçişi engellemeyecek şekilde yerleştirilmelidir. Yol üzerinde ve yaya yolunda kullanılan aydınlatma elemanlarının yüksekliği en az 220 cm olmalıdır.
- Engelli kullanıcıların güvenliği açısından rampa ve merdiven girişleri gibi yürüyüş yollarıyla ani şekilde kesilen alanların aydınlatmaları çok önemli olduğu için bu tür alanlardaki aydınlık düzeyi özellikle dikkate alınmalıdır.
- Aydınlatma elemanları; yaya yollarında 3 ila 4 m yüksekliğinde, sokaklarda 4.5 m ila 6 m yüksekliğinde caddelerde 7 ila 9 m yüksekliğinde ve ana yollarda 10 ila 12 m yüksekliğinde olmalıdır.

- Işık şiddetinin ayarlanması az görme yetisine sahip engelli bireylerin çevrelerindeki mekânları rahat bir şekilde algılayabilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle ışık şiddetinin artırılması fayda sağlayacaktır.

Göbeklitepe Ören Yeri alanı akşam kullanıma kapalı olduğu için alandaki aydınlatma elemanları ziyaretçilerden ziyade güvenlik amacıyla kullanılmaktadır. Buna rağmen alandaki aydınlatma elemanları yürüyüş yollarını ve kaldırımları kısıtlamayacak şekilde, geçişi engellemeyecek biçimdedir. Led spotlar kullanılarak aydınlatılan alanda bütün aydınlatmaların yükseklikleri standartlarda belirtilen asgari yüksekliğin üzerinde olup tamamı engelli bireyler için belirtilen standartlara uygundur (Şekil 11).

Şekil 11: Göbeklitepe Ören Yeri aydınlatma elemanı (Orijinal, 2023)

3.6. Oturma elemanları:

Oturma elemanlarının yapısal ve kullanım standartları literatür taraması ile belirlenmiştir. Belirlenen standartlar;

- Kentsel dış mekânlarda kullanılan oturma elemanları yayaların serbest geçişine engel teşkil etmeyecek şekilde konumlandırılmalıdır. Oturma elemanları her 30 m de bir konumlandırılmalıdır.
- Tekerlekli sandalye kullanıcıları için oturma elemanlarının yanında 120x120 cm olacak şekilde alan bırakılmalıdır.
- Bankların oturma bölümlerinin yerden yüksekliği 40 ila 48 cm, oturma derinliğinin ise 30 ila 45 cm olması gerekmektedir.
- Oturma yüzeylerinde oturma eylemine engel olmayacak türde malzemeler kullanılmalıdır. Oturma yüzeyleri 3 ila 5 derece açığa sahip olmalıdır. Oturma elemanlarının sırt dayama bölümleri gerekli konforu sağlayacak şekilde uygun ergonomide olmalıdır.

- Otururken ya da kalkarken destek sağlaması amacıyla oturma yüzeyinden 21.5 cm ile 22.8 cm yukarıda kol destek elemanı bulunmalıdır.

Alandaki oturma elemanlarının ziyaretçilerin serbest geçişine engel teşkil etmeyecek şekilde olduğu tespit edilmiştir. Oturma elemanlarının tamamı tekerlekli sandalye kullanıcıları için gerekli olan 120x120 cm'lik boş yan alana sahiptir (Şekil 12).

Şekil 12: Ören yeri alanındaki oturma elemanları ve boş yan alanları (Orijinal, 2023).

Oturma elemanları 45 cm yüksekliğe sahip olup standartlarda belirtilen ölçü aralıklarında ve standartlara uygun biçimdedir. Aynı şekilde oturma derinliği ise 30 cm'lik ölçüsü ile standartlara uygundur (Şekil 13).

Şekil 13: Oturma elemanı ölçüleri (Orijinal, 2023).

Oturma elemanlarının oturma yüzeylerinin eğimlerinin standartlara uygun olmasının yanında sırt dayama bölümlerinin olmaması ve kol dayama elemanlarının olmaması yönünden standartlara uygun değildir.

3.7. İşaret-bilgilendirme araçları ve çöp kutuları:

İşaret ve bilgilendirme araçlarının yapısal ve kullanım standartları literatür taraması ile belirlenmiştir.

Belirlenen standartlar;

- İşaret ve bilgilendirme araçları konumlandırılırken görsel erişimi kesmeyecek şekilde olmasına dikkat edilmelidir.
- Alan kullanıcılarının geçişini engellemeyecek şekilde olmalıdır. Yola uzanan veya yol üzerinde yer alan işaret ve bilgi araçlarının çarpma tehlikesi oluşturmayacak şekilde yerden yüksekliği en az 220 cm olmalıdır.
- İşaret ve levhaların içerdiği semboller zıt renkteki zemin üzerinde basit, okunaklı ve açıkça anlaşılır şekilde olmalıdır.
- Uluslararası standartlara göre belirli durumları bildirmek için bazı renkler, belirli alanları göstermek için de bazı semboller belirlenmiştir. İşaret ve bilgilendirme araçları bu renk ve sembollere uygun olarak düzenlenmelidir.
- Yazılı olarak bilgilendirme yapılan araçlarda az görme yetisine sahip bireyler için zemin ile zıt renkte ve büyük puntolu harfler kullanılmalıdır.
- Görme engelli bireyler için bu levhalar aynı şekilde kabartmalı olarak uyarlanmalı ve sesli uyarıcılara da yer verilmelidir.

Ören yeri alanındaki işaret ve yönlendirme araçları, yürüyüş yollarında veya herhangi bir ulaşım aksında sirkülasyona engel teşkil etmeyecek şekildedir. İşaret ve levhalarda kullanılan sembollerin anlaşılır biçimde okunaklı ve büyük puntolarla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu araçlardaki sembol ve yazıların zemin ile zıt renkte kullanılmasının da az görme yetisine sahip ziyaretçiler için uygun olduğu görülmüştür. Ancak tüm bu olumlu yönlerinin yanında işaret ve bilgilendirme araçlarının kabartmalı olmaması, Braille alfabesinin kullanılmaması ve sesli uyarıcıların bulunmaması sebebiyle bu açıdan standartlara uygun olmadığı tespit edilmiştir. Göbeklitepe Ören Yeri alanında tespit edilen işaret ve bilgilendirme araçları Şekil 14'te belirtilmiştir.

Şekil 14: Ören yeri alanında belirlenen işaret ve bilgilendirme araçları (Orijinal, 2023)

Çöp kutularının açık-yeşil alanlarda engelsiz peyzaj tasarım yaklaşımları ve erişilebilirlik yönünde kullanımı ile ilgili belirlenen standartlar;

- Çöp kutuları, bordürlerle belirlenmiş sınırlara en az 40 cm uzaklıkta, yaya hareketini ve tekerlekli sandalye hareketini kısıtlamayacak şekilde konumlandırılmalıdır.
- Çöp kutuları yaralanmalara sebebiyet vermeyecek malzemelerden ve sivri köşelerden uzak durulacak şekilde tasarlanmalıdır. Aynı şekilde bu çöp kutuları tek elle kullanılabilir biçimde kapaklı olmalıdır.
- Yerden yükseklikleri 90 ila 120 cm arasında olmalıdır. Çöp kutuları buldukları zeminden zıt renkli ve kolay fark edilebilir olmalıdır.

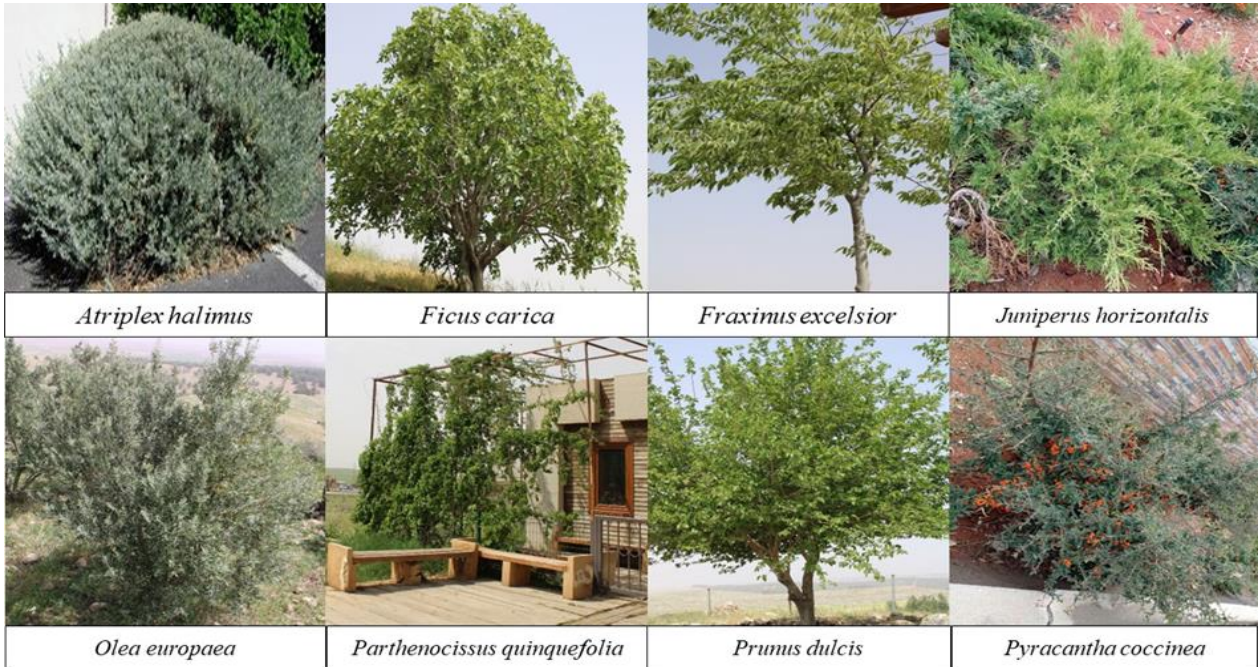
Alanda tek tip çöp kutusu kullanıldığı belirlenmiştir. Çöp kutuları alan içerisinde yaya ve tekerlekli sandalye hareketlerine engel olmayacak şekilde konumlanmış olduğu görülmüştür. Kutular ziyaretçilerin yaralanmasına sebep olmayacak şekilde sivri uçlardan uzak, silindirik biçimdedir. Ayrıca tek elle kullanıma olanak sağlayacak biçimde kapaklı yapıda olduğu da gözlemlenmiştir. Yerden yüksekliklerinin standartlara uygun biçimde ve buldukları zeminlerden farklı renkte, kolay ayırt edilebilir oldukları tespit edilmiştir. Bu yönden bakıldığında Göbeklitepe Ören Yeri içerisinde erişilebilirlik ve engelsiz peyzaj yaklaşımları açısından belirlenen standartlara bütünüyle uyan tek kullanımların da çöp kutularının olduğu görülmüştür. Ören yeri alanında kullanılan çöp kutuları Şekil 15’te belirtilmiştir.

Şekil 15: Ören yeri alanında tespit edilen tek tip çöp kutusu (Orijinal, 2023)

3.7. Bitki materyali:

Ören yeri alanında yapılan incelemeler sonucunda tüm alanda toplamda 8 farklı bitki türü tespit edilmiştir. Alanda; *Atriplex halimus*, *Ficus carica*, *Fraxinus excelsior*, *Juniperus horizontalis*, *Olea europaea*, *Parthenocissus quinquefolia*, *Prunus dulcis*, *Pyracantha coccinea* tespit edilen bitki türleridir. Tespit edilen bitki türleri Şekil 16’da gösterilmiştir.

Şekil 16: Ören yeri alanında tespit edilen bitki türleri (Orijinal, 2023)

Literatür taraması ile bitkisel tasarım ve bitki materyali kullanımının engelsiz peyzaj yaklaşımları ve erişilebilirlik için gerekli standartlar belirlenmiştir. Belirlenen standartlar aşağıda belirtildiği gibidir;

- Yol üzerinde bulunan veya dalları yürüyüş yoluna uzanan bitkilerin dal yükseklikleri en az 220 cm olmalıdır.
- Yürüyüş yollarında görme engelli bireyler için tehlike teşkil edebilecek dikenli yapıda yaprak, dal veya gövdeye sahip bitki türleri tercih edilmemelidir. Aynı zamanda kaygan yüzey oluşturabilecek tohum ve meyvelere sahip bitki türleri de bu alanların tasarımlarında tercih edilmemelidir.
- Görme engelli bireyler için bitkilerin bulunduğu alanlar yürüyüş yolu zemininden en az 15 cm yükseklikte bordür uygulaması ile sınırlandırılarak ayırılmalı ya da zemin değişikliği hissini sağlayacak yapı materyalleri ile ayırılmalıdır.
- 200 cm'den dar olan yürüyüş yolu ve kaldırımların bitkisel tasarımlarında ağaç ve ağaççık formunda bitkiler kullanılmamalıdır.
- Az görme yetisine sahip bireyler için bitkisel tasarımlarda güçlü vurgu etkisine sahip gövde, dal veya yaprak yapısı olan bitki türleri tercih edilmelidir.
- Tasarım yapılacak alanlarda çocuk yaşta kullanıcılar için görme, duyma, dokunma ve koklama duyuları ile algılayabilecekleri bitki türleri tercih edilmelidir. Bu bağlamda;
 - Görme duyusu için; soğuk ve soluk (mavi, pembe, gri vb.) renkte çiçeklere sahip türler yerine sıcak renkli (kırmızı, turuncu, sarı vb.) ve iri yapıda çiçekleri olan bitki türleri tercih edilmelidir.
 - Duyma duyusu için; rüzgâr hareketi ile ses çıkaran bitki türleri (*Populus tremula*, *Festuca glauca*, *Carex testacea* vb.) tercih edilmelidir.
 - Dokunma duyusu için; Etlî (*Aeonium arboreum*, *Aloe cliaris* vb.) ya da dokulu yaprak veya gövde özelliklerine sahip bitki türleri tercih edilmelidir.
 - Koklama duyusu için; Yaprakları, çiçekleri veya gövdesi ile güçlü koku etkisine sahip (*Rosmarinus officinalis*, *Thymus vulgaris*, *Lavandula stoechas* vb.) bitki türleri kullanılmalıdır. Bu türler aynı zamanda engelli bireyler için de uyarıcı ve yönlendirici etkiye sahiptir.

Ören yeri alanında yürüyüş yolu düzenlemelerinde bitki materyali olarak sadece *Fraxinus excelsior* türünün kullanıldığı tespit edilmiştir. Düzenlemede kullanılan bütün *Fraxinus excelsior* bitkilerinin boy standartlarına uygun yüksekliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Alanda bitki türü çeşitliliği kısıtlı olsa da dikenli yapı özelliğe sahip tek tür *Pyracantha coccinea*'dir. Bitki bu yönüyle gerekli standartlara uymuyor gibi gözükse de yürüyüş yolları üzerinde, oturma alanları vb. alanlarda bulunmaması ve iç alanda ayrı bir parterdeki kompozisyonda yer etmesinden dolayı bu durum tolere edilebilir düzeydedir. Alandaki tüm bitki materyalleri yürüyüş yollarından ve diğer kullanım alanlarından bordür, çit, duvar gibi sınırlandırma

elemanları vasıtasıyla ayrılmıştır. Böylece bitkilerin yürüyüş yollarına veya diğer hiçbir kullanım alanına engel teşkil etmediği de görülmüştür. Bitki kullanımları bu yönüyle standartlara uymaktadır. Bitki materyallerinin genelini yeşil yapraklı olması tekdüzelik yaratarak az görme yetisine sahip kullanıcılar için gerekli standartlara uymamaktadır. Fakat *Pyracantha coccinea* etkili renklere sahip meyveleriyle, dönemsel olarak yaprakları kızaran *Parthenocissus quinquefolia* türleri diğer türlerden ayrılarak standartları sağlamaktadır.

3.7. GZFT (SWOT) analizi:

Erduran Nemutlu (2021), çalışmasında kentsel alanların çok yönlü analizinde tasarımlarda çok yardımcı olduğunu belirttiği GZFT (SWOT) analizi çalışmanın bu aşamasında gerçekleştirilmiştir. Buna göre Göbeklitepe Ören Yeri için gerçekleştirilen GZFT analizi Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Göbeklitepe Ören Yeri için gerçekleştirilen GZTF analizi.

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none">• Ören yeri alanına özel araç veya şehir içi ulaşım otobüsleri ile kolay ulaşım sağlanabilir olması• Ören yeri alanının geniş bir arazi üzerine bulunması• Ziyaretçiler açısından her yaştan gruba ve farklı profilde kullanıcılara açık olması• Ören yeri alanının insanlık tarihinde bilinen en eski dini ve ritüel alanı olması	<ul style="list-style-type: none">• Alanın engebeli ve yüksek bir arazide kurulu olması• Ören yeri alanının çevresinin açık olması ve çevresel faktörlere karşı korunaksız olması• Ören yerinin 1. Derece sit alanı olması ve arkeolojik kazı çalışmalarının halen devam ediyor olması• Engelli ziyaretçiler için gerekli peyzaj tasarımlarına ve standartlara uygun bir dizayna sahip olmaması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none">• Göbeklitepe Ören Yeri’nin tarihî açıdan bilinen en eski dini yapı olmasından kaynaklı olarak Şanlıurfa’nın turizm ve turist yoğunluğunun artmasında ciddi derece etki olması• Ören yeri yakınlarında kafe, restoran vb. işletmelerin varlığı hem alana yakın Örencik köyü hem de Şanlıurfa için istihdam kaynağı olması• Göbeklitepe, tarihsel açıdan sahip olduğu özelliklerden dolayı günümüzde de farklı dini inanişaya sahip bireyler için bir ritüel alanı olarak kullanılması	<ul style="list-style-type: none">• Ziyaretçi profilindeki geniş yelpazeden kaynaklı olarak, ören yeri alanındaki tüm canlı-cansız peyzaj elemanlarının vandalizm riski ile karşı karşıya olması• Ören yerinin açık bir çevreye sahip olmasından dolayı ziyaretçilerin ve peyzaj elemanlarının rüzgâr, toz vb. gibi olumsuz etmenlere karşı korunma durumlarının az olması• Alanın engebeli yapıda olmasından dolayı engelli ziyaretçiler için alanın dolaşımının zorlaşması• Ören yerinin tarihî değere sahip olmasından ve sit alanı olmasından dolayı engelli kullanıcılar için alınacak önlemleri yapısal açıdan kısıtlayabilmesi veya zorlaştırması

GZFT analizi genel olarak değerlendirildiğinde; Ören yerinin geniş yelpazede ziyaretçi potansiyeli, yüksek tanınırlığı ve ulaşımının kolay sağlanabilir olması Göbeklitepe Ören Yeri alanında engelsiz peyzaj tasarım yaklaşımlarının ve erişilebilirliğin alan için ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Göbeklitepe Ören Yeri’nin açık bir çevreye sahip olması ve geniş ziyaretçi profili sebebiyle vandalizm tehlikesiyle de karşı

karşıyadır. Bu nedenle standartlar çerçevesinde uyulması gereken tasarım yaklaşımlarının dayanıklı temeller üzerine oturması gerekmektedir. Engebeli arazi şartları engelli ziyaretçilerin dolaşımını zorlaştıracak halde olmasına karşın bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için yapılacak engelsiz peyzaj tasarım uygulamaları alanın sit alanı niteliği sebebiyle yapısal olarak kısıtlanabilir. Kısıtlamaların önüne geçebilmek için alanda kullanılacak materyallerin taşınabilmesi ve dayanıklılığına fazladan önem verilmelidir.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İnsanlık farklı yaş, büyüklük ve fonksiyonel kapasitelerini bağlı olarak değişkenlik gösterir. Hastalık, geçici veya kalıcı engellilik bir kimsenin hareket yeteneğini, el-kol-ayak koordinasyonunu, dengesini, görme veya işitme yetisini, konuşma, anlama, dokunma gibi duyuşsal özelliklerini etkileyebilir. Bu nedenle hasta, yaşlı ve engelli bireylerin toplum ile kaynaşmasının önündeki en büyük engelin erişilebilirlik olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kent içerisindeki genel rekreasyon alanlarının toplumun bütün bireyleri için erişilebilir düzeyde tasarlanması ve planlanması gerekmektedir. Kent içerisindeki tarihî alanlar ve ören yerleri de kentin doğasında yer alan bileşenlerdir. Bu nedenle tarihî alan ve ören yerlerinin peyzaj düzenlemelerinde engelsiz tasarım yaklaşımları benimsenmeli. Alanların erişilebilirliğe uygun olması gerekmektedir.

Ören yerinde yapılan incelemelerde alanda toplam 8 farklı zemin kaplama malzemesi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan düz yüzeye sahip olmayan ahşap travers, geçmeli ahşap ve kesme parke taşları içerisinde sadece geçmeli ahşap malzemelerinde standart derz aralıklarının standartlara uygun olması alan adına önemli bir eksiklik olarak görülmüştür. Yağmur suyu tahliyesi için kullanılan drenaj ızgaralarındaki ızgara açıklıklarının da standartlara uygun olmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle alandaki yürüyüş yolu ve zemin uygulamalarında erişilebilirlik yönünden eksikliklerin olduğu belirlenmiştir.

Ören yerinin hiçbir yerinde kullanılmayan hissedilebilir yürüme yüzeyleri görme engelli kullanıcılar için büyük bir zafiyet oluşturmaktadır. Alandan rampa uygulaması gerektirecek çok fazla kot farkına sahip bölümler bulunmamasına karşın uygulama yapılması gereken alanlarda da eksikliklerin olduğu ve standartlara uymayan yapıların bulunduğu tespit edilmiştir.

Yapısal bütünlük olarak merdiven yapıları standartlara uygun olmasına rağmen merdiven başlangıç ve bitiş noktalarındaki hissedilebilir yüzey kullanımlarının eksikliği göze çarpmaktadır. Ayrıca az görme yetisine sahip kullanıcılar için de küpeşte yapılarının merdivenlerde kullanılan zeminden farklı yapı ve renkte olması gerekliliğinin alanda uygulanmadığı belirlenmiştir. Ören yeri ziyaretçilerin kullanımı saat kısıtlamasına tabi olduğu için aydınlatma elemanları yönünden standartlara uygunluğunu sorgulamak pek olası değildir. Fakat bu elemanların alan içindeki konumlanmaları ve erişilebilirliğe engel teşkil edip etmediği incelenebilir durumdadır. Ören yerindeki aydınlatma elemanları yürüyüş yolları ve kaldırımlarda geçişi engelleyecek

biçimde olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca aydınlatma elemanlarının yüksekliği standartlarda belirtilen asgari yükseklik ölçüsünden daha yukarıda olduğu belirlenmiştir.

Oturma elemanları, işaret-bilgilendirme araçları ve çöp kutuları kullanımında çok fazla çeşitliliğin olmadığı görülmüştür. Oturma elemanlarının ölçü ve yapı standartlarına uygun olmasına karşın oturma elemanlarının sırt dayama kısımlarının olmayışı bir eksiklik olarak belirlenmiştir. İşaret-bilgilendirme araçları ve çöp kutularının tamamının standartlara uygun yapıda olduğu gözlemlenmiştir.

Ancak işaret-bilgilendirme araçlarında görme engelli kullanıcılar için Braille alfabesi ve sesli uyarıcıların kullanılmaması önemli bir eksikliktir. Alandaki bitkilerin standartlara uyduğu fakat görsel etki olarak özellikle çocuk yaşta kullanıcılar ve az görme yetisine sahip kullanıcılar için yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Başlıklar halinde yapılan tüm bu incelemelerden elde edilen tespitler ve GZTF analizi sonucuna göre; alanın yüksek kullanıcı potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapılan peyzaj düzenlemelerinin erişilebilirlik ve engelsiz peyzaj yaklaşımlarının kısmi uyumlu olduğu belirlenmiştir. Alanın özellikle az görme yetisine sahip ve görme engelli kullanıcılar için hiç uygun olmadığı bu yönden çok fazla eksiğinin olduğu görülmüştür. Tarihi alanların da her ne şekilde olursa olsun bütün kullanıcı profillerine eşit derecede hitap etmesi gerekmektedir. Göbeklitepe Ören Yeri'nin bu anlamda kullanıcılara eşit derece hizmet edemediği tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında Göbeklitepe Ören Yeri örneği üzerinden alınması gereken önlem ve öneriler şu şekilde sıralanabilir;

1. Uygun derz aralıklarına sahip olmayan zemin elemanları onarılabılır durumda ise onarımlarının gerçekleştirilmesi gerekir. Onarım mümkün değil ise yapı bütünü bozulmayacak şekilde değişim sağlanmalıdır.
2. Zeminlerde kayganlıktan kaynaklı kazaların minimuma düşürülebilmesi kaygan zeminlerde kaydırmaz şerit bant uygulaması yapılması gerekmektedir.
3. Alanın en büyük eksikliği olan hissedilebilir yürüme yüzeyleri için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Yapı çevrelerinde ve giriş-çıkışlarında, merdivenlerde, arkeolojik buluntuların dolaşımını sağlayacak sirkülasyonda hissedilebilir yürüme yüzeyi eklemeleri yapılmalıdır.
4. Rampa yapılarında küpeşte elemanları eklenmeli, bu konuda engele sahip kullanıcılar için gerekli kolaylık sağlanmalıdır. Rampa uygulaması yapılması gereken ama yapılmayan yerlerde tarihi yapılara ve alana zarar vermeyecek biçimde modüler yapılar ve malzemeler tercih edilmelidir.
5. Merdiven yapılarında küpeşte elemanları bulunmayan yerlerde uygulamalar yapıp standartlar çerçevesinde erişilebilirlik sağlanmalıdır.
6. Alandaki oturma elemanları çoğu noktada standartları karşılama da sırt dayama bölümleri bulunmamaktadır. Oturma elemanlarına bu bölümlerin eklemeleri yapılmalıdır.

7. İşaret-bilgilendirme levhalarında görme engelli ve az görme yetisine sahip kullanıcılar için standartlarda belirtilen sesli uyarılar ve Braille alfabesi gerekli yerlere eklenmelidir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve önermeler ışığında engelsiz peyzaj tasarım yaklaşımları ve erişilebilirliğin hayatımızdaki bütün alanlarda sağlanması gerekliliği bir kez daha ortaya koyulmuştur. Hastaneler, farklı statüdeki kamu kurum ve kuruluşları, spor alanları ve tesisleri, mesire alanları gibi farklı alanlarda da incelemeler yapıp standartlar dahilinde alanların değerlendirilmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

YAZARLARIN KATKILARI

N.G.: Kavramsallaştırma, yöntem, yazılım, doğrulama, inceleme, araştırma, kaynaklar, yazı yazma- orijinal taslak hazırlama.

Ö.K.: Yöntem, yazılım, doğrulama, araştırma, kaynaklar, yazı yazma-gözden geçirme ve düzenleme.

KAYNAKLAR

- Alkan Meşhur, H. F. (2013). Accessibility for people with disabilities in urban spaces: a case study of Ankara, Turkey. *ArchNet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 7(2): 43- 60.
- Arslan, B. (2020). Safranbolu Tarihi Turizm Yapıları ve Turizm Alanlarının Engelli Erişimi Açısından Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi, T. C. Karabük Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bolat, A. (2022). Kentsel Açık Mekân Olarak Caddelerin Kalite Kriterleri Bağlamında Değerlendirilmesi ve Kavramsal Bir Model Önerisi: Van Cumhuriyet Caddesi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çakar, H. (2022). Engelsiz park tasarımında ergonomik yaklaşımlar. Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 36(1): 1-14. <https://doi.org/10.20479/bursauludagziraat.910541>
- Çelik, A., Ender, E., & Akdeniz, N. S. (2015). Engelsiz parklarda peyzaj tasarımı. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 8(2): 5-11.
- Çetinkale Demirkan, G. (2019). Engelsiz Çocuk Oyun Alanlarının Engelli Çocuklar Tarafından Kullanılabilirliği. *Online Journal of Art and Design*, 7(5): 46-57.
- Erduran Nemitlu, F. (2021). Çanakkale Kepez Meydanı öneri peyzaj tasarımı. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 419-432. <https://doi.org/10.33202/comuagri.936670>
- Feyzioğlu, G. (2013). Bedensel engellilere yönelik kentsel peyzaj tasarım kriterlerinin Ankara ili Kızılay meydanı ve ilişkili caddelerinde irdelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Gülgün Aslan, B. ve Ünal Ankaya, F. (2020). Kentsel peyzaj kapsamında Türkiye (İzmir/Bornova) Büyük Park'ın engelli standartları açısından değerlendirilmesi. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(3): 110-118.
- Işık Afacan, M. (2023). Engellilik ve spor sosyolojisi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): 1112-1122. <https://doi.org/10.38021/asbid.1374370>
- Kamer Aksoy, Ö., & Köşe, H. (2022). Kampüs açık alanlarında engelsiz tasarım: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Güney Kampüsü örneği. *Journal of Spatial Planning and Design*, 2(1): 1-12. <https://doi.org/10.53463/splandes.202200137>
- Kejanlı, T., Koç, C. ve Alkan, M. C. (2023). Tarihi bölgelere erişilebilirliğin engelli bireyler açısından

- değerlendirilmesi: Diyarbakır Suriçi bölgesi örneği. GRID-Architecture Planning and Design Journal, 6(2): 699-724. <https://doi.org/10.37246/grid.1208072>
- Koç, C. ve Koç, A. (2022). Engelsiz parkların erişilebilirliği: Eskişehir ve Diyarbakır örnekleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13(33): 161-188. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.902987>
- Koç, O. (2020) Erişilebilirlik kılavuzu. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Uzman Matbaacılık, Ankara.
- Koç, C. (2021). Görme engelliler için hissedilebilir yüzey uygulamaları: Diyarbakır örneği. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 21(1): 125-157.
- Kuru Aktürk, N. B. ve Ekim, A. (2023). Toplumda engelli çocuk. Arel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(3): 178-185.
- Mankan, M. (2019). Erişilebilirlik Kavramı ve Erişilebilirliğin Mevzuatlar Açısından Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Marín-Nicolás, J. ve Sáez-Pérez, M. P. (2022). An evaluation tool for physical accessibility of cultural heritage buildings. Sustainability, 14(22): 15251. <https://doi.org/10.3390/su142215251>
- Olgun, R. (2019). Görme engelliler için kent parklarının erişilebilirliğini arttırmaya yönelik peyzaj tasarım yaklaşımları. Turkish Journal of Forest Science, 3(2): 170-181. <https://doi.org/10.32328/turkjforsci.629721>
- Öter, B. (2018). Erişilebilirlik Çalışmalarında Mekân Dizimi Yönteminin Antalya Kent Merkezinde Uygulanması Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özalp, H. (2016). İnsanlığın en eski tapınağı Göbeklitepe teolojik olarak bize ne söyler? Bilimname, 2016(1): 59-74
- Özkaraca, N. ve Inceoğlu, M. (2021). Üniversite yerleşkelerinde erişilebilirlik değerlendirmesi: Düzce Üniversitesi Kampüsü örneği. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 9(5): 1891-1908. <https://doi.org/10.29130/dubited.866597>
- Pouya, S. (2021). Engelli bireylerin erişilebilirliğinin artırılması ve farkındalığın sağlanması için evrensel donatı tasarımlarının önemi ve buna ilişkin peyzaj alanlarında bazı tasarım önerilerin verilmesi. Sosyal Çalışma Dergisi, 5(2): 209-229.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011) Yerel yönetimler için ulaşılabilirlik temel bilgiler teknik el kitabı. Anı Matbaacılık, Ankara.
- Topraklı, A. Y. (2020). Yönetmeliklerin merdiven tasarımına yaklaşımı. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 4(1): 27-32.
- Türk Standartları Enstitüsü- 7941 (2012). Oturma Bankları. <https://intweb.tse.org.tr/Standard/Standard/Standard.aspx?081118051115108051104119110104055047105102120088111043113104073101068120083071071054120110117081> Erişim Tarihi: 25.12.2023
- Türk Standartları Enstitüsü-9111 (2011). Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere. <https://intweb.tse.org.tr/Standard/Standard/Standard.aspx?081118051115108051104119110104055047105102120088111043113104073097107103081101066102086100073109> Erişim Tarihi: 25.12.2023
- Türk Standartları Enstitüsü-12576 (1999). Şehir İçi Yollar-Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları. <https://intweb.tse.org.tr/Standard/Standard/Standard.aspx?081118051115108051104119110104055047105102120088111043113104073098112067083103084057088117086054> Erişim Tarihi: 25.12.2023
- Türkyılmaz, E. ve İskender, E. (2018). Mimari tasarımda ulaşılabilirlik kavramının tekerlekli sandalye kullanıcıları açısından irdelenmesi. Megaron. 13(2): 297-323. <https://doi.org/10.5505/megaron.2018.26566>
- Yılmaz, T., Olgun, R. ve Kaplan, M. Y. (2013). Engellilere yönelik bitkisel tasarım olanakları. 5. Kongresi Peyzaj Mimarlığı, 14-17 Kasım 2013, Adana, Türkiye.
- Yurddaş, M. (2022). Şanlıurfa İlinin Sanayi Coğrafyası. (Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yüce Eşkil, Ö. (2011). Engelliler İçin Dış Mekân Tasarım Özellikleri Bağlamında Ankara Kent Parklarının İrdelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>